

La memòria personal als països de parla catalana (segles XVI-XIX)

Òscar Jané

Universitat Autònoma de Barcelona

Rebut 5 maig 2020 · Acceptat 30 octubre 2020

RESUM

La tradició escrita del sud d'Europa és quelcom més que una afirmació quan ens apropem als escrits personals de la societat moderna. Són els de tota una societat, benestant en el seu conjunt, però tant urbana com especialment rural, que transcriuen una memòria personal fonamental per entendre'n la vida quotidiana i els fets que, també col·lectivament, van afectar la societat. Catalunya i el conjunt de territoris de parla catalana conserven una quantitat molt important —si ho comparem amb la resta d'Europa— d'escrits de particulars i d'altres que mereixen una atenció especial pel seu contingut i per l'ús que se'n pot fer.

PARAULES CLAU: egodocuments, escrits personals, alfabetització, cultura escrita, dones

En tot moment de crisi, personal o col·lectiva, l'ésser humà ha necessitat expressar allò que més el commou, allò que el revolta. Avui dia, els confinaments provocats per una pandèmia global serien com els estralls deguts a les pestes medievals i modernes. Tanmateix, no sempre tothom ha tingut la possibilitat ni l'accés a difondre allò que el preocupava. Ni tan sols s'ha sabut com fer-ho. I mentre avui dia les xarxes socials semblen exercir allò que ens connecta al món, a l'època moderna, l'accés a la redempció i la comunicació global passava per la religió: crides a les esglésies, proliferació de retaules i sermons apel·latius. No era altra cosa que la fórmula de l'època per a denunciar de manera passiva i activa allò que més alterava la vida quotidiana, ja fossin epidèmies o guerres. Aquells qui, en una època en què aparentment l'alfabetització era molt reduïda, van fer el pas a l'escrit, lluny dels automatismes i fets coneguts per les explicacions oficials, ens aporten una llum diferent sobre les seves vides, sobre el seu entorn. Un entorn basat en la violència quotidiana, en les pors, en l'economia, però sobretot en una vida que es regeix de manera inequívoca, des de l'edat mitjana fins ben bé principis del segle xx, a través del ritme del camp. L'agricultura i el clima són sempre, durant segles, al i el centre de l'univers.

En aquest escrit pretenem parlar de memòries i diaris personals als territoris de parla catalana, als Països Catalans. Arran de la feina de recuperació d'aquests documents des dels anys vuitanta del segle passat i de l'activació del portal www.memoriapersonal.eu, ha quedat palès l'elevat volum d'escrits vinculats a la societat moderna de l'època, especialment de la rural. Escrits personals, dietaris i llibres de família d'àmbit pagès representen pràcticament un 40 % del conjunt d'escrits de memòria personal

que coneixem gràcies a la base de dades d'aquest portal. La resta són d'àmbit urbà o periurbà. Segons alguns autors, el percentatge podria ser més elevat si, en lloc d'utilitzar el criteri de comptabilitzar els textos, ho féssim dels autors, sovint originaris de masies o cases rurals. En qualsevol cas, l'existència d'aquest corpus documental, el fet que se'n tingui constància i que se l'hagi treballat no és excepcional a Europa, però sí que la xifra és de les més elevades. I, precisament, la proporció de diaris d'origen pagès és força superior a la que trobem en altres àmbits, tant hispànics com europeus, tenint en compte que es tracta de xifres que poden anar augmentant amb els anys, ja que de manera recurrent s'hi incorporen dades de diaris localitzats a l'atzar o en els arxius patrimonials de Catalunya i altres territoris.

Donada i contrastada com veurem, doncs, la importància d'aquesta memòria personal, tant pel contingut com pel tipus de document, a escala europea, aquest text vol contribuir a establir un estat de la qüestió sobre el moment en què ens trobem en el seu coneixement. La idea és entendre fins a quin punt va ser important l'aparició d'aquests documents i per què i de quina manera els historiadors —i altres especialistes d'altres disciplines— han evolucionat en la seva utilització. Existeix un abans i un després pel que fa a la consciència dels autors i autores dels escrits personals, sobre per què i per a qui escriuen, però el que és evident és que són una contribució única, tot i que subjectiva, al coneixement humà i, tal com indicà la historiadora Maria Antònia Martí Escayol, «aquell que contribueix al coneixement està marcant la línia que determina sobreviure o no. I aquest, al cap i la fi, és el gran mèrit d'aquests dietaris».¹

Veiem així, doncs, el lloc d'aquesta memòria personal excepcional a escala europea i quan apareixen aquests escrits. Alhora, mirem d'abordar les raons per les quals s'escriu i quins són els destinataris, si n'hi ha. Com tota societat, aquesta difícilment viu d'esquena a la realitat, i tot i que l'objectiu primordial és la supervivència, entenguem-hi alguns efectes de la influència del context polític i social segons els moments. I, finalment, però no menys important, mirarem d'explicar el paper i la veu de les dones en aquest camp dels escrits personals, ja que tot podria indicar que era un món exclusiu per als homes.

UNA MEMÒRIA PERSONAL EXCEPCIONAL A ESCALA EUROPEA

Existeix i ha existit sempre un gènere en què la persona que escriu se situa al centre de l'«obra», dels esdeveniments i dels pensaments relatats. Aquesta és l'autobiografia, o bé els textos que es recullen en dietaris i escrits personals i que de manera genèrica definim com a «memòria personal». És allò relatiu a la transcripció d'unes vides concretes, del que veuen els ulls de qui escriu, d'un entorn concret, d'unes pors, uns colors, un temps i uns camps que són conreats d'una manera particular. Història i escriptura es donen la mà i captiven el lector sense que, en aquesta ocasió, l'autor hagi cercat voluntàriament la reacció d'uns lectors llunyans. De fet, en un primer nivell, no existeixen o, com a molt, no van més enllà de la família més propera.

Autobiografia, memòria personal, *for privé*, escriptura del jo, dietarística o memorialística... tothom és conscient de la importància d'aquesta literatura, però també dels límits encara existents. Uns límits marcats per les dificultats terminològiques, idiomàtiques i (inter)disciplinàries. Tot plegat ha donat pas en els darrers anys a una discussió terminològica i conceptual que, al marge del seu ús i de les seves possibilitats reals segons les llengües, ha estat fructífera. Entre d'altres, ha permès acceptar de manera comuna algun concepte general, com ara el cas dels «egodocuments», la qual cosa es veu en la majoria de bases de dades en línia existents. És el cas també de la idea dels «escrits en primera persona» o «memòria personal», que en anglès podria correspondre a les nocions de «First Person Writings», «Personal Memoirs» o «Self-Writings». En qualsevol cas, i per evitar d'entrada qualsevol confusió, aquests escrits se situen en l'àmbit de l'escrit personal i, per tant, es distingeixen clarament d'allò que es coneix com a escrits de correspondència o escrits literaris per a ser publicats.

Si existeix un àmbit que s'erigeix com a eminentment interdisciplinari —o, fins i tot, transdisciplinari—, sense exagerar-ne l'ús per la moda, és precisament el de l'estudi dels escrits personals. I més encara per a l'època moderna (segles XVI-XIX). Historiadors, filòlegs, lingüistes i antropòlegs, entre d'altres, han hagut de compartir, ser generosos, aprendre els uns dels altres i fer propostes contínues.

I és que, tot i conèixer-ne l'existència, aquest tipus de documentació no ha gaudit sempre de bona fama. Es pot dir que, en l'àmbit europeu, i aquí hi trobaríem una primera coincidència, la recuperació, l'anàlisi i l'ús dels documents en primera persona es fa sobretot a partir de la dècada dels vuitanta del segle xx. El llibre de James S. Amelang acabà de donar un impuls internacional als escrits de memòria personal europeus precisament a partir del cas d'un «autor» català, Miquel Parets, que va descriure la vida quotidiana a Barcelona durant gairebé més de trenta anys (entre 1626 i 1661).²

A Catalunya, els textos personals (dietaris, memòries, notes i diaris, entre d'altres) són coneguts des de fa dècades. De fet, en moltes revistes locals i comarcals, ja des dels segles XIX i XX, s'han anat publicant referències a molts d'aquests documents, raó per la qual en el projecte d'inventari de memòria personal s'han pogut recuperar, i d'altres, tot i no retrobar-se, se n'ha indicat l'existència per si un dia apareixen. Tanmateix, sempre han quedat en un àmbit d'erudició local o d'ús minoritari per part dels historiadors. Cal esperar pràcticament als anys vuitanta perquè es recuperin textos ja coneguts i es facin transcripcions en edicions crítiques que veuran la llum. Aquesta exposició pública va atreure l'atenció tant dels historiadors com dels filòlegs, antropòlegs o científics interessats a saber de primera mà realitats esdevingudes a l'època moderna.

A finals dels anys noranta del segle xx, l'àmbit de la «memòria personal» catalana d'època moderna es fa un lloc important entre els historiadors i els filòlegs, entre d'altres, i el seu interès ultrapassa els Pirineus. Un dels impulsors d'aquestes edicions crítiques va ser l'historiador gironí Antoni Simon i Tarrés, que amb els anys va posar en marxa un grup que s'ocuparia d'inventariar el conjunt de memòries, dietaris i diaris coneguts a Catalunya i en el conjunt de territoris de parla catalana. Precisament la presentació pública del projecte, la tardor de 2011 en un congrés a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, va servir per a posar en comú les recerques, l'interès i la importància d'aquestes fonts a escala europea, i situar així el cas català com un dels més significatius per la quantitat i la qualitat dels documents existents.³

Catalunya (amb el Rosselló inclòs), el País Valencià o les Balears són territoris destacats des d'una perspectiva productiva de textos i de documents escrits en primera persona, ja des de finals de l'edat mitjana i durant tota l'època moderna. Els motius són nombrosos, com explicarem més endavant, tot i que Antoni Simon i Xavier Torres van explicar fa anys el perquè pel que fa a Catalunya, destacant alhora la productivitat dels diaris d'àmbit rural (pagès).⁴

Els espais de recerca i territorials amb els quals Catalunya i el conjunt de territoris dels Països Catalans es poden comparar tenen una lògica cultural. En primer lloc, Itàlia. Els territoris italians presenten un coneixement més antic d'aquest tipus de documentació, en part perquè n'hi ha una quantitat enorme, tot i que sovint lligada a l'àmbit

urbà. La realitat de les repúbliques italianes i altres territoris des de finals de l'època medieval, la seva necessitat de portar els comptes al dia, l'interès per la difusió de la seva realitat quotidiana, van donar lloc a una proliferació d'escrits que es van convertir gairebé en l'origen de la memòria personal europea. Però, com en el cas català, ja des dels anys setanta del segle XX, va emergir un interès cabdal per tot allò que tenia a veure amb l'escriptura del jo, amb les autobiografies de personatges relativament famosos, fins a endinsar-se en l'estudi gairebé antropològic d'autors i autores més desconeguts que expliquen millor que cap document oficial la realitat de tota una època. En aquest sentit, Itàlia és i continua sent un referent per al cas català, en què la tradició escrita és un dels grans motius de l'existència d'aquestes fonts. Com per al cas català, a Itàlia, els estudis portats a terme sobre els escrits de memòria personal destaquen la qüestió de l'alfabetització, el rol de la família, la situació política i cultural del país i les raons de la memòria en general.⁵

Com no podia ser altrament, la millor manera de valorar realment la importància d'aquestes fonts documentals era —i segueix sent— la posada en l'escena internacional de la recerca duta a terme i del tipus dels documents existents en el cas català, tant per la quantitat com per la qualitat de la documentació coneguda —i trobada—. Així, fins ara, si es compara amb Itàlia, Anglaterra o França, el cas català se situa a un nivell similar, i els resultats (publicacions, transcripcions i usos científics) són sovint molt ben valorats.

Un altre dels espais europeus que més ens interessa a títol comparatiu és, per proximitat física, cultural i idiomàtica, el de França. I per ser més específics, el del món occità, tenint en compte que és on, precisament, se situa la major part dels documents localitzats per a l'època moderna en el cas francès. El fenomen té un lligam directe amb raons culturals, polítiques i, fins i tot, jurídiques. Des de l'àmbit de la recerca acadèmica, és precisament a les universitats del sud de França on ha sorgit ja en les darreres dècades una inquietud sobre el tema: l'origen, els continguts i els autors i autores dels documents. Si bé és cert que, a diferència del cas català, la qüestió idiomàtica ha preocupat menys els investigadors, ja que en bona mesura molts historiadors francesos esquiven els escrits en llengua occitana. Per sort, bona part dels grups formats a la Universitat de Tolosa els componen persones que, com a mínim, poden llegir-la. A principis del segle XXI van tenir lloc dues trobades en relació amb els llibres de memòria personal, una a Carcassona (12 de juny de 2004) i l'altra a Tolosa mateix (18 de febrer de 2005), a les quals vam poder assistir. En aquests dos seminaris es van aplegar historiadors i antropòlegs, entre d'altres, i sobretot, especialistes francesos, italians i catalans. La idea era precisament mirar de fer el punt sobre el coneixement que se'n tenia a cada territori, la feina que s'hi dedicava, l'ús científic i la seva difusió. En aquest sentit, es va poder constatar que, a aquelles altures, Catalunya havia anat produint molts més estudis crítics i transcripcions i que disposava de l'accep-

tació d'editorials i del món acadèmic, mentre que a França, tot i haver estat pioners en el tema en el si del moviment de l'estudi de les mentalitats, disposaven de menys publicacions. Tanmateix, es va veure clarament que les perspectives eren molt bones per a ells, amb moltes persones del món acadèmic implicades, amb projectes econòmics de recerca concedits i amb la previsió de l'establiment d'una base de dades que, tot i comptar pràcticament amb el mateix nombre de documents que tot Catalunya, gaudiria del suport estatal a l'hora de confeccionar el portal. Aquest ja era un fet major.

Si bé és cert que l'interès per la memòria personal en totes les seves vessants s'ha estès arreu del territori francès, fet que ha permès grans grups de recerca especialitzats en el tema, en la comparativa europea i mundial i en l'aposta per l'estudi de gènere en el camp de l'autobiografia i els escrits personals. França ha fet un pas endavant en la darrera dècada i, en part, gràcies a una bona anàlisi de tot el que s'havia dut a terme al seu voltant. Historiadors com François-Joseph Ruggiu o Sylvie Mouysset, així com l'antropòleg Daniel Fabre, són noms que, entre molts d'altres, cal resseguir per comprendre l'impuls de l'estudi de la memòria personal a França i a Europa, en general. Han estat al capdavant de projectes nacionals i europeus i de publicacions de primer nivell específics sobre el tema, així com curadors de dossiers temàtics en revistes científiques.⁶

El cas català gaudeix avui dia, doncs, del reconeixement europeu. Alhora, i per acabar amb la comparativa europea i l'abast de la importància d'aquesta font documental, veiem que existeix una recerca similar, sovint metòdica i profunda, amb la posada en marxa de bases de dades, en altres països i territoris: Dinamarca, els Països Baixos, Lituània, Suïssa, Alemanya, Anglaterra, França o Itàlia, entre d'altres.⁷ I és en la línia de moltes d'aquestes recerques enllaçades i en comú, com en el cas holandès, que hauria de moure's la recerca catalana, per tal de donar realment visibilitat als seus resultats i de mantenir-se al dia de les línies de recerca internacionals. En tot cas, aquesta comparativa nòrdica, tot i les diferències culturals i les explicacions divergents sobre l'origen i el moment incipient de la redacció dels escrits personals, pot trobar algunes similituds en el cas anglès, com ja ha remarcat James S. Amelang. En canvi, tot i que la quantitat i el gènere dels escrits personals coneguts i escrits a Castella a la mateixa època no semblen tenir el mateix pes que el que coneixem aquí o en altres llocs, valen molt la pena els estudis i les aportacions que, entre d'altres, ha portat a terme Antonio Castillo Gómez, que ha estudiat l'alfabetització, el gènere epistolar o les memòries personals en àmbit conventual, per exemple.⁸ Així i tot, la qüestió és essencial en indrets com Itàlia i Catalunya, com una aportació cabdal i complementària a la història coneguda fins ara, la més oficial. Tenint en compte la quantitat de documents i arxius patrimonials, tant la història de Catalunya com la del País Valencià o Mallorca i la resta d'illes han aprofundit molt en el seu propi coneixement gràcies a aquestes fonts, sub-

jectives, això sí, però contrastables i úniques en les seves característiques a l'hora de codificar les vicissituds, les pors i les parets mestres de l'època moderna.

L'APARICIÓ DELS ESCRITS PERSONALS

Tot sovint a mans de propietaris privats, en cases particulars o en fons d'arxius, aquests escrits en primera persona són, com hem dit, dietaris, llibres de família, autobiografies, o el que s'ha anomenat també «dietarística» o «memorialística» dins l'àmbit historioliterari català. Una vegada s'ha anat recuperant l'interès tant pel contingut com per les arrels de la seva raó de ser, aquestes fonts documentals han anat esdevenint un complement ideal de les fonts tradicionals. Es tracta de documents i textos que evoquen preocupacions quotidianes i que situen els escrits en l'àmbit social i col·lectiu de l'autor, ja sigui a pagès o a ciutat, senyorial o religiós, militar o menestral. Aquests escrits aporten, així, una informació única i de primera mà. Són un instrument ideal per als historiadors per retrobar elements que la història oficial no desvetlla, o bé s'hi poden trobar fets i elements desconeguts fins ara, tant en l'àmbit local com de país. Alhora, els filòlegs i els estudiosos de l'època moderna escrita hi retroben una mina en les formes de la llengua: tant en la seva evolució com en la seva qualitat. La microhistòria se situa, gràcies a les memòries personals, al servei d'una història més general, d'una història col·lectiva que la historiografia mira de confeccionar de manera contínua. Això no obsta, però, que, sigui quin sigui el camp d'interès en el qual s'estudien aquests dietaris, la qualitat dels escrits pot variar molt. I, sens dubte, la llengua n'és quelcom essencial: la qualitat de la llengua emprada i la seva escriptura transmetran informació d'una manera més o menys clara; també, la llengua de l'autor, dels seus familiars, dels veïns, del país, hi serà reflectida, tot i que a vegades alguns dels escrits, sovint en funció de l'esfera social, no són redactats en català, sinó en castellà. Sigui com sigui, la llengua es mostra com a tal, en un llenguatge personal i d'època, emergeix i evoluciona, és emprada i modificada, copia formes i estils d'altres àmbits socials i quan canvia ho fa segons el període històric, el territori, els destinataris a qui van adreçats els escrits o la classe social a la qual pertany l'autor.

Les raons de l'existència, del com i el perquè apareix aquesta documentació tan específica i rica com són les memòries personals a Catalunya i al conjunt de territoris catalans són diverses. D'entrada, com hem vist, és evident que no es tracta d'un fet particular i únic a Europa, però d'alguna manera gaudeix d'algunes característiques que l'assimilen a un espai cultural del sud del continent, raó per la qual hem de trobar respostes pròpies.

Intentem, doncs, entendre el perquè de la proliferació de memòries i diaris personals en l'àmbit del Principat durant els segles de l'època moderna. Així, per exemple, per a Amelang, existeixen tres factors principals, que fins i

tot li fan definir la cultura catalana dels segles baixmedievals i moderns com una «cultura autobiogràfica», ja que les diferents formes d'escriptura privada no solament eren abundants, sinó que eren conreades per individus d'un ampli espectre social: en primer lloc, destaca un element geocultural, amb una gran intensitat en la circulació d'idees, impresos i tota mena de formes d'expressió cultural; en segon lloc, durant aquest període històric, Barcelona estava integrada en una xarxa de ciutats mediterrànies que van desplegar unes economies mercantils i unes cultures urbanes desenvolupades, fet que explicaria també per què aquests escrits eren més abundants a Florència que no pas a Gènova; en aquest sentit, hi introdueix un darrer factor, el polític, que indica que allà on existia una major participació de les classes mitjanes i populars en la vida cívica i política de la comunitat —com a Barcelona o Florència— proliferen més els escrits com un símil de l'expressió d'un espai de llibertat. L'existència i la culturització de la societat en tot allò que tenia a veure amb les institucions catalanes podrien ser a la base de la participació política de la societat a tots els nivells i de manera diferent, però sempre a través d'una certa expressió pública i privada, on entra de ple el desenvolupament d'aqueta expressió escrita. Antoni Simon, un dels historiadors que més ha treballat el tema, entén aquestes idees, però es pregunta llavors com cal interpretar la gran quantitat de memòries i diaris personals creats en l'àmbit rural.

Els escrits de memòria personal són redactats, en general, en primera persona. Són, per tant, una pràctica individual, o com a molt familiar si passa de generació en generació. La definició de l'autor o autora és, però, més complicada, ja que tot i existir una «autobiografia» urbana, la memòria personal dels territoris catalans destaca per la seva proliferació en l'àmbit rural. És a dir, si bé els primers escrits es troben a l'origen de persones vinculades a gremis urbans —comerciants, notaris o bé estudiants, per exemple—, els segons són més variats i acostumen a vincular-se amb pagesos benestants, nobles rurals o persones del món de l'Església, entre d'altres.

Pel que fa als escrits rurals, per sintetitzar la via tradicional de l'accés a l'escrit, es fa per la via del clergat: el sistema tradicional de transmissió a bona part de Catalunya era l'hereu. És a dir, tot el patrimoni lligat a la terra i la casa anava passant de generació en generació a mans del fill (hereu) o filla (pubilla) majors. Així s'evitava la disgregació del patrimoni. D'aquesta manera, la resta dels germans treballaven també per la consolidació i producció de la casa, però sempre n'hi havia un —sobretot entre la pagesia benestant— que era enviat al seminari a formar-se com a mossèn. Allà aprenia a llegir i a escriure, a més de les bases de la religió. En acabar, solia retornar al nucli familiar i, tot sovint, ensenyava a l'hereu o a d'altres a llegir i fins i tot a escriure. L'objectiu primerenc era utilitari: portar la comptabilitat de la «casa». Una casa que era més important que les famílies que successivament hi anaven vivint. Així doncs, els textos prenen forma al camp, que en definitiva és on rau la majoria de la població, partint de la

necessitat de deixar per escrit números i xifres relacionats amb el comerç i el patrimoni. Aquest tipus d'escrits són majoritaris als segles XV i XVI. Tanmateix, a poc a poc, els escrits prenen forma i els seus autors comencen a descriure el que veuen: l'entorn, fets familiars (naixements, morts, casaments...), i segons la curiositat de l'escripturador és més o menys acurat en els detalls o arriba a transcendir la família. En el rerefons de gran part d'aquests escrits s'entreveu el pes de la tradició escrita en el món català, en què el notari havia estat al centre de la vida quotidiana des de l'època medieval (i fins a l'època més contemporània) i representava un model en si mateix (en la manera d'escriure i de descriure).

Durant molts anys, la majoria dels especialistes catalans en els estudis de memòria personal han insistit en el lligam entre la quantitat de documents existents i la funció de l'hereu, centrant-ne precisament la geolocalització predominant a la Catalunya Vella. Ara bé, si bé és evident la relació en la transmissió de l'escrit, no forçosament és una resposta concloent, ja que tot i que no se'n coneix una quantitat tan important en altres zones, com ara a la Catalunya Nova o més al sud o fins i tot a Ponent i als Pirineus, això no vol dir que no existissin. D'alguna manera, la funció de l'hereu ha assegurat la transmissió dels documents fins pràcticament els nostres dies, evitant-ne així la disgregació patrimonial (dels seus fons i llibres). El fet, però, que no hagin arribat fins als nostres dies de la mateixa manera a la resta de territoris catalans no vol dir que no n'existissin igualment. De fet, els diaris i les memòries conegudes, tot i haver-n'hi menys, així ho indiquen. Hi afegiria també dos altres elements, que valen sobretot per a l'estudi dels documents de memòria personal a Ponent i al Pirineu: la distància i el desconeixement del territori per a molts investigadors els ha fet dedicar-se més a la Catalunya central i septentrional; i conèixer i accedir a molts d'aquests documents encara existents en el si de cases fortes o de particulars és tot sovint complicat. Tot plegat fa pensar que el nombre de documents existents és gran i que, si ho sumem a tots aquells que encara segueixen perduts o en biblioteques particulars o públiques, entremig de protocols notariais o d'altres, per exemple, el recorregut per al projecte i l'aportació d'aquesta documentació a la història dels Països Catalans és fonamental.

Altrament, la individualitat de qui escriu queda palesa en el fet mateix d'escriure. Però, pas a pas, i per entendre si realment aquest «exercici» representa quelcom innat, potser seria interessant emmarcar l'acció mateixa d'escriure en un entorn social, cultural i històric. L'escriptor està sotmès a una sèrie d'elements i criteris inherents a ell mateix, com el fet de moure's en una societat tribal o posttribal, és a dir, que ha fet el pas a l'escriptura, però que funciona de manera clarament etnocèntrica o sociocèntrica. Les raons de l'escrit es vinculen als lligams socials i d'identitat de l'autor: amb la família, els veïns propers (poble, masos, zona), raons corporatives (militars, classe social, religiosos, etc.), amb qüestions jurídiques o políti-

ques. Això es pot entreveure si ens fem les preguntes següents: Per què escriu? A qui escriu? Com escriu? Sobre què escriu?... Ara bé, cadascuna d'aquestes qüestions podria agafar un color diferent segons el moment, l'entorn proper i llunyà, la situació social o molts altres *inputs* que condicionen clarament les raons i els perquè dels escrits, així com les raons de ser del o dels autors.

El món rural català és, en part, un món que comença a alfabetitzar-se a finals del segle XVI. Una societat «moderna», particularment rural i de muntanya, que és permeable a les idees que arriben, als fets polítics i militars, a les notícies escrites que es poden llegir. Els individus aquí són la família sencera, o encara més, la *casa*. La llengua pren una forma especial i diferent a l'hora de descriure aquell món, i més en els indrets on comparteixen fets quotidians i extraordinaris, tant privats com compartits. El català és la llengua majoritària d'aquests escrits entre els segles XV i XIX. Al segle XIX, la instrucció escolar fa efecte i el castellà creix en àmbits menys benestants. Els pagesos que escriuen a l'època moderna esdevenen llavors uns actors de creació. Creació del seu pensament, del familiar, d'un món real que els envolta, el seu, que no sempre coincideix amb el que dictaminen els escrits i textos oficials. Són actors i testimonis directes de fets naturals, de fets familiars, de la guerra i la fam... La política hi apareix sovint entre línies, poques vegades de manera explícita, perquè la preocupació principal és la supervivència.

L'evolució dels escrits personals del món pagès està lligada, tal com han recordat diverses vegades Xavier Torres i Antoni Simon, com a mínim a tres factors: el grau de coneixement de l'escrit —per tant, també, de la llengua—, la importància del fet econòmic —la necessitat per al comerç i la comptabilitat familiar— i, finalment, la guerra. Si fem cas del nombre d'escrits, veiem que la majoria es concentren en períodes de gran tensió, de guerra, de desesperació, per molt que després no evoquin els fets. És l'expressió creativa d'una certa opinió col·lectiva de pagesos tocats pels canvis. La «còlera» dels pagesos pren forma en les accions físiques i col·lectives, però també en els escrits, en els càntics compartits. Però, sigui com sigui, l'acció portada a terme per la Generalitat des de finals del segle XVI, amb una campanya «alfabetitzadora» sobre els drets i privilegis catalans arreu del país, es veu traduïda pels coneixements bàsics dels pagesos que apareixen en els escrits. Es tracta d'una cultura política limitada, bàsica, però que revela la reacció del món rural davant l'actitud del rei Felip IV i del comte duc d'Olivares, i posteriorment contra els francesos.

L'extensió dels escrits, tant territorialment com en nombre, al llarg dels segles XVI i sobretot XVII, denota la importància de l'escriptura, però sobretot que es tracta d'un període de veritable mutació cultural. Un art de creació inconscient en els primers temps que toca tota la vida política local, comercial, religiosa i social. Amb aquesta necessitat de voler deixar constància es dona un contacte real entre els pagesos escriptors i la cultura escri-

ta —fins i tot popular—. La idea de l'«alfabetització limitada» se superposa a una multiplicació d'escrips personals i familiars i dona lloc a memòries personals en un sentit clarament ampli i híbrid.⁹

PER QUÈ I PER A QUI S'ESCRIU?

Els orígens dels estudis autobiogràfics o escrits en primera persona depenen de cada territori o espai historiogràfic o d'una escola filològica. Tanmateix, queda clar que l'interès renovat per aquesta documentació respon a la posada en valor dels sentiments personals, subjectius, únics, que durant molt de temps havien estat infravalorats o menystinguts, precisament per aquestes mateixes raons. La història política i oficial no s'havia pogut permetre el luxe de reconèixer «altres» veus, les de persones anònimes, i fins i tot les de personatges no tan anònims, però que feien nosa a l'hora de construir un discurs oficial. És així com part de la recerca sobre els escrits personals s'havia basat més en l'ús del document com un instrument, gairebé a escala local, que no pas al revés: l'instrument esdevé objecte de recerca per ell mateix i, a banda d'oferir també informació històrica o lingüística (o sobre història natural, o sobre la vida quotidiana, que tant interessa als escriptors de novel·la històrica, etc.) a partir de les referències i les explicacions locals que es poden trobar en el text autobiogràfic. El lector actual és capaç de fer-ne una lectura universal, amb projeccions a un o altre país o espai social. I diem això perquè, precisament, a voltes no es tracta tant d'una evocació política i territorial, sinó de qui escriu i de l'ambient on escriu: un petit comerciant, un pagès, un artesà tenen els mateixos problemes professionals en un lloc i en un altre? Quina implicació poden arribar a tenir en la vida quotidiana que els envolta? Totes aquestes qüestions, fins ara recurrents, comencen a ser contraposades des de fa pocs anys en l'àmbit europeu, fins i tot global.

No obstant això, calen unes lògiques professionals en la recerca; es pot comparar tot allò que sigui comparable i la resta és simple juxtaposició. Per això, l'estudi en comú dels casos d'àmbit especialment hispànic (català, valencià o castellà) i també europeu (italià i francès) té molta raó de ser. La llengua no és un dels fets fonamentals, sinó que també hi trobem raons de tradició escrita, jurídica, familiar, religiosa, econòmica, etc. que en el detall poden fer emergir diferències intangibles a primera vista.

Si fem una mirada en el *long terme*, els temes que apareixen en els textos escrits en primera persona són molt variats. I tot i les coincidències en els orígens de casos com a llibres de comptes o de corporacions o de cases, en uns llocs com en d'altres, sí que és cert que es poden catalogar «lliurement» alguns temes majors, mirant de mantenir un equilibri entre les diferents disciplines que s'hi han aproximat. Hi ha, en primer lloc, els elements socials i personals, que van de l'íntim a l'entorn més proper, i que inclouen elements de creació interior al voltant de la

identitat personal (llengua, societat, religió, parentalitat, etc.). En segon lloc, es troba la visió del món, un món que pot ser tant l'entorn immediat com fins i tot territoris imaginats o mai visitats, transformats en les pàgines de l'escriptor gràcies a un prisma propi i intransferible. Un tercer àmbit temàtic inclou la categoria econòmica i social de l'autor, que ens pot donar més informació sobre qui escriu, on i per què. Finalment —i segurament podríem apuntar uns quants apartats més—, destaca la qüestió del doble gènere, tant pel que fa al sexe de l'autor o autora com a l'estil de l'escrip i a qui va adreçat. I si mirem bé, amb la projecció en el temps d'aquests estudis, ens adonem que existeix una gran interacció entre els temes evocats dins els escrits, tot sovint sense cap voluntat o consciència d'estar-ho fent, i els temes que l'estudiós (historiador, antropòleg...) veu que sobresurten en el text. La mirada de l'observador de l'època sembla quedar sota la voluntat de la mirada de l'observador actual. I és aquí on rau el debat entre el conscient i l'inconscient de l'escriptor, i la voluntat de fer parlar més o menys els documents, o fer-los dir allò per què possiblement no havien estat escrits.

En l'àmbit dels historiadors, la lectura política dels dietaris es contraposa a una visió, segurament més realista, d'una evocació purament i simplement personal, individual, que d'entrada no té res a veure amb la política. La necessitat de saber amb certesa quin era el grau de coneixement dels fets polítics i quines les arrels de certs descontentaments o fins i tot de revoltes a l'època moderna ha dut bona part dels historiadors, sobretot catalans, a voler extreure'n una informació que, tot i que efectivament existeix en part, no havia estat pas escrita amb aquesta voluntat. Així doncs, s'erigeix un dilema entre els objectius dels escrits i el de les recerques. Ara bé, les vivències de les conseqüències d'una guerra, d'una pesta o d'una violació viscuda en primera persona ja són raons prou importants per abocar la persona a escriure. Existeix, doncs, un *déclit* que fa que l'autor decideixi escriure. I, per mimetisme o no, aquesta «consciència» d'escriure per a algú s'estén a poc a poc. En tenim alguns exemples. Així, Perot de Vilanova indica un títol al seu escrit (edició d'Antoni Simon): *Memòries pa sempre*. Alhora, en la seva presentació es descriu i fa una mena de discurs curricular: «Yo, Perot de Vilanova, he estudiat en Lleyda deu /h/o dotze anys, vuyt de lleys y cànones, y lo restant de grammàtica, y un any de lògica.» Som al segle XVI i, per tant, és prou incipient. També tenim el cas de Joan Guàrdia (edició d'Antoni Pladevall i Antoni Simon), autor d'un dels dietaris més importants redactats durant la Guerra dels Segadors i que començava el seu escrit dient: «En nom de Déu sia y de la Gloriosa y [h]umil Verge Maria jo, Joan Guàrdia de Corcó, fas aquest llibre de paper bla(n)ch per escriure comtas y mos negocis, ço és comensant al primer dia de desembra de l'any 1631.» Per tant, les raons inicials eren sens dubte portar una comptabilitat. La guerra ho trunca tot i, uns anys més tard, el 1655, ja deia: «Comensaran nostras desdixas, nostras desgràcias y finalmente nostra total ruina y

fonch [sic] en esta manera, no pensant-nos-ho nosaltres que de aquex modo se aguesen de aportar los francesos...» Els soldats actuaven amb «desvergonyimén i infàmia». També a mitjan segle XVII, enmig de la Guerra dels Trenta Anys i de la Guerra dels Segadors, el notari perpinyanenc Pere Pasqual evocava clarament els seus motius perquè els seus descendents fugissin d'aquell territori durant el setge de Perpinyà de 1641: «Y així, mos fills, vos prech que vos exímiau y vos abstingueu de habitar en tot Rosselló per ésser per respecte dels soldats pi[t]yors que perros y sclaus y hiretges nos tràctan y per no tenir ca[p] menyar.» Convertia així el seu escrit en un objecte històric i el seu contingut en un argumentari quasi pacifista, únic en un món en què la violència era a l'ordre del dia.

La consciència va anar ampliant-se i els autors enten-gueren que el que deixaven per escrit era més que una memòria personal o familiar: era un llegat per a un poble que havia patit i que potser patiria una transformació profunda, sobretot arran de la Guerra de Successió. Les memòries d'Honorat de Pallejà, partidari de Felip d'Anjou que va viure personalment la persecució dels inicis de la guerra, són un testimoniatge directe d'un dels bàndols en conflicte. Ho descriu amb un estil viu: «I a l'exir lo Portal de l'Àngel, vérem les vores del camí d'una i altra part, i en particular de la part esquerra, plenes de paisanisme ab ses escopetes al coll. I entre ells, a hi havia alguns cavallers i ciutadans de Barcelona i juristes mesclats, los quals, en vèurer-me, ab grandíssims crits i alarits deien: “Vet allí un membre de la Ciutat, lo traïdor d'en Pallejà!”; altres me deien: “Bugra!”; altres: “Ah, traïdor, com ho pagaràs!”; altres: “Ara te penjarem”, i altres, injúries. I al virrei uns li deien: “gitano”, altres: “traïdor”, altres: “bordegàs”, altres: “Qui és?, que li tiraré!”, altres: “Si no hi ha botxí, jo lo penjaré.” I los que nos deien injúries als dos feien grans crits de “Visca Carlos Tercer!”.» I, des de l'altre bàndol, Manuel Soler i Pujol descrigué el setge i bombardeig que patí Barcelona el 1714, setmanes abans de la seva derrota: [29 de maig de 1714] «Lo estrago no-s pot dir, però de vuy a 300 anys se'n recordarà. Lo foc de las escopetadas és estat gran y à durat molt.»

En definitiva, es dona una evolució evident i paral·lela als esdeveniments pel que fa a les motivacions de l'escriptura i a qui s'escriu. Sens dubte, tot sovint els escrits queden en l'àmbit privat, però tot i que la vida diària i la subsistència són el tema majoritari, els fets polítics, bèl·lics i climàtics esdevenen cada cop més un dels motors de l'altaveu particular d'aquests autors. Els continguts, qualitatius i quantitatius, són variables i es fa evident la seva heterogeneïtat, la qual cosa permet entendre el perquè dels seus usos segons cada disciplina.

LA INFLUÈNCIA DEL CONTEXT POLÍTIC: SOCIETAT, GUERRES I CONFLICTES

Aquests darrers escrits que hem esmentat bé podrien formar part del que Eulàlia Miralles anomenava «guerra de

papers», és a dir, dels redactats durant la Guerra dels Segadors. Ara bé, mentre que cap al 1640 la publicística esdevé una prioritat i una activitat de propaganda i influència pública, els escrits personals continuen en un àmbit privat i, de fet, esdevindran una radiografia per a aquells que els llegiran dècades i segles després i no pas en aquell mateix moment. Si més no, la presa de consciència de voler deixar rastre per a generacions posteriors indica un abans i un després en la literatura memorialística o els escrits personals. Aquí, el camp de batalla ja no seran els escrits i les impremtes del moment, sinó les plomes dels historiadors que en faran ús segles després.

Si deixem de banda els segles XIX i XX, moment àlgid en la producció de textos autobiogràfics, per a Catalunya, el segle XVII i el principi del XVIII representen un període proporcionalment important de textos escrits en primera persona. Sens dubte, coincideix amb un llarg període de conflictes i, a Catalunya, amb uns enfrontaments que referencien clarament l'enemic, a voltes els castellans —per via dels seus «mals» governs— i, de manera molt més clara, els francesos. La intensitat del conflicte és tal que en moltes parts septentrionals del Principat de Catalunya els anys de pau es compten amb els dits d'una mà al llarg de més de setanta anys. I, concretament al Rosselló, al Vallespir, la Cerdanya i altres zones veïnes, la presència francesa serà contínua. D'aquí que, per als historiadors, la utilització d'aquestes fonts privades i subjectives representen una veu diferent, original, davant dels conflictes relatats per una documentació eminentment institucional. Representen una mirada feta des d'allò més íntim, la persona, la família, el mas, el veïnat, a tot allò que estava succeint. És cert que cadascun dels escrits representa un testimoniatge únic i parcial, i per tant cal contrastar-lo amb d'altres si és possible, així com amb tota mena de documentació. Alhora, és possible fer una lectura de la llengua de l'escrit, situant-lo així territorialment, però també socialment; un vocabulari que fa emergir la realitat d'una certa elit local i econòmica que ha estat certament alfabetitzada, tant la urbana com la rural.

Aquest període situa Catalunya a les portes del gran conflicte europeu del segle XVIII, la Guerra de Successió d'Espanya. Tanmateix, la violència militar ja es va anar estenent per Catalunya arran de l'aixecament popular del mes de juny de 1640 i la consegüent suma de les institucions catalanes que atorgà un caire revolucionari a la protesta i rebuig de la monarquia d'Espanya. Al conflicte hispanocatalà, s'hi sumà la guerra d'Espanya amb França, que anà més enllà dels Tractats de Westfàlia (1648) i s'allargà fins al Tractat dels Pirineus, ja el 1659. En aquest punt es va certificar una de les grans pors de part de la població i una de les sospites de les autoritats catalanes del Principat: França va annexar-se el Rosselló i altres territoris del nord de Catalunya. Aquest nord havia patit bona part de les conseqüències de la guerra —tant directes com indirectes— i ara seguia sota el jou d'una inestabilitat contínua, d'una violència vertical absoluta i, sobretot, de la por d'atacs o repressions, segons on se situés l'habitant.

La frontera era ara un indret amb una presència massiva de tropes, on el control de la vida quotidiana es feia palès. Així, el conflicte francoespanyol es va allargar, tant en temps de guerra com de pau, en un país que no conegué pràcticament la pau fins al 1714 (sense comptar les repressions i els controls consegüents). I no hi ha res que faci més insuportable la vida a pagès que la inestabilitat, temps en què els camps i la vida familiar sobreviuen o malviuen com poden, entre atacs, malalties o pèrdues degudes també a la climatologia; una inestabilitat que s'estén als habitants urbans, confinats a patir els soldats, els setges, la fam, la misèria... Tot plegat es troba representat, d'una manera o d'una altra, en els escrits personals. Escrits de persones en gran part anònimes a l'època, desconstruint així el mite de la importància d'ésser o no de classe benestant, ja que, davant la misèria o la mort, tots són iguals.

Durant dècades s'ha anomenat aquests escrits «literatura ordinària», tot dient que, més enllà del seu contingut, la font i la forma eren més importants. De fet, aquesta literatura «híbrida», com ha estat ja definida als darrers anys, és senzillament una font d'informació de primera mà en tots els sentits. En el cas català, la major producció de textos coincideix clarament amb els moments més conflictius del món polític i bèl·lic. S'entén així que existeix una relació entre la necessitat d'explicar i un entorn inestable o violent. No vol dir, però, que això tingui una traducció automàtica en els continguts dels escrits. Escriure en temps de guerra, com també esgotar tots els estalvis econòmics per crear un sant o un altre i poder-lo venerar en temps convulsos en un poble petit, és una manera de voler superar el drama viscut. No obstant això, els escrits no són sempre clars i descriptius: poden parlar de fets i elements que, als nostres ulls, poden ser banals (el temps, la família, l'entorn) i no expressar precisament cap opinió directa sobre la guerra o un dirigent o un altre. La proliferació de l'escrit és una resposta en si mateixa. Cal llegir entre línies aquesta literatura emergent. La lectura de certs escrits transmet alhora una visió de la formació col·lectiva d'individus, de grups concrets, de les seves descripcions i límits. La guerra i la identitat col·lectiva són dos elements que s'entrellacen amb força en aquest llarg període.¹⁰

AMB «VEU» DE DONES

Tot i que la presència de l'autoria literària femenina és prou important i coneguda en l'àmbit de la correspondència, tant aquí com a escala europea, és cert que, si d'entrada analitzem les dades introduïdes al portal www.memoriapersonal.eu, veiem que pràcticament no hi ha dones autores d'aquests escrits. I tanmateix, tot i que la seva autoria és menor, també és significativa. Ja sigui per la moda o per la demanda social que ha anat creixent en els darrers anys, els estudis sobre la història de les dones, els estudis de gènere i les anàlisis sobre la literatura femenina

n'han posat en relleu la presència. Tot plegat ha permès entendre'n els «silencis», acotar els àmbits on més han estat presents i el perquè, i també concloure sobre la relació que existeix entre nivell social i econòmic, alfabetització i raons per escriure.

En els territoris de parla catalana, destaquen els estudis que durant anys han portat a terme especialistes —tant dels textos escrits com de la història de les dones— com ara Teresa Vinyoles, Laia de Ahumada, Núria Jornet o Carme Batlle, sovint des de l'època medieval. En els darrers temps, però, ha anat creixent l'interès per l'estudi de les dones a l'època moderna, tant en l'àmbit monàstic com en d'altres. Destaquen, en aquest sentit, els dos dossiers monogràfics publicats el 2013 i el 2019 a les revistes *Scripta* i *Caplletra*, respectivament, ambdues vinculades a les universitats de València i Alacant, i que van ser coordinats per una jove investigadora, Verònica Zaragoza, que ha estudiat l'escriptura en femení des de Perpinyà fins a València. Zaragoza va presentar la seva tesi a la Universitat de Girona el 2016, en la qual dona un espai cabdal a l'escriptura femenina no exclusivament literària, sinó basada en l'autobiografia i l'escriptura del jo, i no ha deixat d'endinsar-se en l'obra personal i íntima de moltes autores. Sovint se situen en un àmbit monàstic, la qual cosa mostra una capacitat i un nivell cultural elevat, però destaca també l'interès per la creació, que va més enllà de raons religioses. Tot sovint, aquests escrits demostren que els convents no estan sempre desconnectats de la realitat que els envolta. La imatge de santa Teresa de Jesús ha tingut un pes important en la mirada sobre aquests escrits, però els estudis de Zaragoza, per exemple en relació amb les clarisses de Perpinyà, mostren ben bé una mirada totalment nova. L'antic convent de Santa Clara de la Passió de Perpinyà conserva el llibre de memòries del convent, un manuscrit que, per sort, també està microfilmada a l'Arxiu Departamental de Perpinyà. Així, fins ara, com acostuma a passar amb la majoria de documentació generada als convents femenins, s'havia fet servir només com a crònica. Es tracta, però, d'una font fantàstica d'escrits personals i col·lectius que trasllada els pensaments i les vicissituds del món femení a l'època moderna, en el si del seu temps.

Tot i l'aparent similitud, cal distingir entre «dones escriptores» (una literatura amb un cert públic) i dones que escriuen per a elles soles... Aquesta és la mateixa i obligada distinció que existeix per als homes, però és indispensable tenint en compte la volada de grups de recerca i de treballs que han aparegut precisament en els darrers anys sobre dones que escriuen. Eulàlia Miralles i Verònica Zaragoza van fer el punt sobre els escrits femenins catalans en un text publicat dins el monogràfic dedicat a la dona i l'autobiografia per a la revista francesa *Clio* el 2012. També, tenint en compte que la gran producció d'escrits personals a Catalunya resideix en el món rural, es podria pensar que les dones hi van tenir poca presència. Ara bé, tot analitzant els monestirs, els comptes de casa i els llibres de casa i de família a mans d'hereus, s'hi entreveu

clarament la presència femenina, ja sigui en la comptabilitat, ja sigui també en la transmissió de la memòria entre escrits d'hereus, tot i que sovint no signen amb el seu nom. En aquest sentit, Jordi Andreu i Daufí, Josep Canela i Maria Àngela Serra van estudiar aquesta qüestió el 1992 per al cas d'una casa noble.

Als territoris de parla catalana, les diverses contribucions dedicades a catalogar i a estudiar els textos femenins d'època moderna han revelat una important producció gestada majoritàriament en l'àmbit conventual. Molts dels especialistes ens diuen que van ser precisament les religioses les que, afavorides pels espais de «llibertat» que els va concedir el claustre, van deixar escrites més obres de diferents gèneres. Escriviren autobiografies per encàrrec, d'altres no, però també biografies, cròniques conventuals, epístoles, literatura mística i, fins i tot, poesia. Amb tot, la dispersió documental i la problemàtica d'accés a aquests materials escrits per dones de l'edat moderna, molts encara manuscrits i custodiats pels arxius dels convents femenins de clausura on van ser creats, han propiciat que aquest camp d'estudi sigui encara incomplet, tal com indiquen Verònica Zaragoza i Mercè Gras, entre d'altres.

Cal, però, veure'n la presència localitzada en certs àmbits. En els darrers anys, com hem indicat de manera general per al conjunt d'estudis de memòria personal, però especialment per a aquells que tenen com a centre d'interès l'escriptura femenina, s'han multiplicat les mirades comparatives amb França, entre d'altres. Sobretot amb aquell espai cultural més similar al català que és el sud de França més occitanitzat. D'aquí venen els números especials de la revista *Clio* o les mirades comparatives que han ofert els treballs sobretot de Sylvie Mouysset i d'Isabelle Lacoue-Labarthe. L'anàlisi de Mouysset prové d'una anàlisi exhaustiva de la producció de memòries de dones gràcies a un inventari de textos privats que, com a Catalunya, queda pendent de futures troballes. Mouysset destaca la transversalitat de l'origen social d'aquestes dones al llarg de l'època moderna i emfasitza la varietat dels gèneres també per al cas de les dones: diaris, memòries, correspondències, llibres d'amistat, però també llibres de comptes i documents familiars, a més de fulls solts amb receptes de cuina i remeis per a la salut i els animals, entre d'altres. Siguí com siguí, es tracta d'una veritable mirada sobre aquella època amb ulls i veu de dones que, sens dubte, expressen també un pensament històric per als nostres contemporanis. La varietat dels egodocuments, d'aquesta memòria personal, i la de les seves autores, és, més que cap altra font, una porta oberta a poder fer una veritable història de les dones, o, millor dit, una història molt més completa que la que s'ha anat elaborant fins ara. També ho veuen així els estudis més antics i, sobretot, els més recents que ens arriben de l'àmbit anglosaxó. En algun cas, fins i tot, amb una mirada creuada profunda, com demostren els treballs recents de Carme Font Paz.¹¹

L'espai domèstic, «tancat» i de confort, es va convertir en el principal espai físic on les dones podien desencade-

nar les seves creacions literàries sense restriccions, en contraposició a un àmbit públic, que representava el poder i el coneixement masculins que limitaven greument les seves possibilitats de publicar les obres en format imprès. No obstant això, en molts casos, les dones van poder trencar aquests murs, recreant-ne un de nou o bé aconseguint difondre la seva veu, que encara es pot sentir en els nostres temps.

CONCLUSIONS

La memòria personal de l'època moderna és, com ho són els escrits personals d'avui dia, una font i un aparador fantàstic dels esdeveniments i de la vida quotidiana de tota una època. I amb els anys, l'expectació per aquestes fonts ha anat prenent una gran volada, com ho demostra el documental que en el programa «Sense Ficció» la televisió pública catalana va dedicar precisament al projecte de l'Arxiu de la Memòria Personal engegat a la UAB (Josep Rovira, dir., *Papers personals*, TV3, 2012). L'interès és més gran quan, a més a més, sabem que l'estadística existent sobre aquests documents no és en absolut definitiva, ja que noves descobertes documentals aniran sumant-se a les xifres de l'inventari. Tanmateix, el que sí que sabem és l'indicador que ens proporciona el que sabem fins ara i la magnitud d'aquesta tipologia documental, tant per la quantitat com per l'ús qualitatiu. La presència i existència d'aquestes memòries personals en el món social i cultural català de l'època moderna destaquen al si d'Europa per la seva abundància, però també pel seu perllongament al llarg dels segles, ja que, malgrat alguns alts i baixos, els escrits personals perduren i es mantenen des del segle xv fins al xix, amb un punt àlgid al segle xvii i principis del xviii.

L'especificitat catalana ha pogut ser contraposada i valorada gràcies a l'anivellament europeu, tenint en compte l'enorme nombre de documents existents d'època moderna, i de manera excepcional en el marc del món rural. A més a més, i segurament aquesta és una característica catalana, el fet lingüístic porta a una lectura en conjunt tant amb especialistes de la llengua i de la literatura com amb els historiadors del País Valencià o de les Balears.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL. «“Esto advertesch per la espariència dels que vindran”. Dietaris, percepció de desastre i gestió de risc natural». A: Armand ALBEROLA i Jorge OLCINA (ed.). *Desastre natural, vida cotidiana y religiosidad popular en la España moderna y contemporánea*. Publicacions de la Universitat d'Alacant, Alacant 2009, p. 125.
- [2] Voldríem fer una menció a part de les aportacions de James S. Amelang per la seva influència i la interacció del seu estudi dels escrits personals catalans en un context

europèu: el més important de tots ha estat: James S. AMELANG. *The Flight of Icarus: Artisan Autobiography in Early Modern Europe*. Stanford University Press, Stanford 1998 (n'existeix una traducció al castellà: *El vuelo de Ícaro: La autobiografía popular en la Europa moderna*. Siglo XXI, Madrid 2003), amb un de previ a «L'artesà com a Ícar. La visió del món d'un assaonador del segle XVII». *L'Avenç*, núm. 87 (1985), p. 20-25; James S. AMELANG i Xavier TORRES (ed.). *Dietari d'un any de pesta*. Eumo, Vic 1989. Aquests treballs estan basats en el dietari de l'assaonador barceloní Miquel Parets, del qual es va començar a fer una transcripció finalment acurada a: M. Rosa MARGALEF i James S. AMELANG et al. (cur.). *Crònica: Llibre I/1 de Miquel Parets*. Barcino, Barcelona 2011; M. Rosa MARGALEF (cur.). *Crònica: Llibre I/2 de Miquel Parets*. Barcino, Barcelona 2017. Vegeu també, entre d'altres: James S. AMELANG. «Spanish Autobiography in the Early Modern Era». A: Winfried SCHULZE (ed.). *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Akademie Verlag, Berlín 1996, p. 59-71; James S. AMELANG. «Cataluña desde Europa: las raíces de una cultura autobiográfica». *Pedralbes*, núm. 18/1 (1998), p. 457-462; James S. AMELANG. «El mundo mental de Jeroni Pujades». A: Richard L. KAGAN i Geoffrey PARKER (ed.). *España, Europa y el mundo atlántico: Homenaje a John H. Elliott*. Marcial Pons i Junta de Castilla y León, Madrid 2001, p. 279-298; James S. AMELANG. «Autobiografías femeninas». A: Isabel MORANT (dir.). *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Vol. II. *El mundo moderno*. Ed. a cura de Margarita Ortega, Asunción Lavrin i Pilar PÉREZ CANTÓ, Cátedra, Madrid 2005, p. 155-168; James S. AMELANG. *De la autobiografía a los ego-documentos: un fórum abierto*. Monogràfic de la revista *Cultura Escrita & Sociedad*, núm. 1 (2005), p. 15-122; James S. AMELANG. «El món mental de Jeroni Pujades». A: James S. AMELANG, «Gent de la Ribera» i altres assaigs sobre la Barcelona moderna. Eumo, Vic 2008, p. 193-214; James S. AMELANG. «A room of one's own: keeping writings private». A: Jean-Pierre BARDET, Élisabeth ARNOUL i François-Joseph RUGGIU (ed.). *Les écrits du for privé en Europe, du Moyen Âge à l'époque contemporaine*. Presses Universitaires de Bordeaux, Bordeaux 2010, p. 175-184; James S. AMELANG. «Writing Chains: Slave Autobiography from the Mediterranean to the Atlantic». A: Stefan HANSS and Juliane SCHIEL (ed.). *Mediterranean Slavery Revisited, 500-1800*. Chronos Verlag, Zurich, 2014, p. 541-556; James S. AMELANG. «L'autobiografia popolare nella Spagna moderna: Osservazioni generali e particolari». A: Giovanni CIAPPELLI (ed.). *Memoria, famiglia, identità tra Italia ed Europa nell'età moderna*. Fondazione Bruno Kessler, Trento, 2009, p. 113-130.

- [3] Del 10 al 12 de novembre de 2011 va tenir lloc el Congrés Internacional «Construcció i projecció de la memòria personal a l'Europa moderna» a l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona), organitzat per la Casa Velázquez, l'IEC, la UAB, la UdG, la Universitat de Perpinyà i la Universitat de Tolosa. El programa i material derivat (pòsters, presen-

tacions, publicacions) es pot veure a: <<https://memoria-personal.wordpress.com>> (consulta: 5 de març de 2020).

- [4] Per al cas català, caldria destacar d'entrada les aportacions des de la dècada dels vuitanta del segle XX d'Antoni Simon i Tarrés, que, a banda de moltes edicions temàtiques i per territoris, estudia a fons aquestes fonts documentals i està a l'origen del projecte www.memoriaperpersonal.eu. Antoni SIMON I TARRÉS. «Memorias y diarios personales de la Cataluña moderna». *Historia Social*, núm. 2 (1988), p. 119-134; Antoni SIMON I TARRÉS (ed.). *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*. Curial, Barcelona 1991; Antoni SIMON I TARRÉS (ed.). *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Curial, Barcelona 1993; Antoni SIMON I TARRÉS. «Memòries i diaris personals de la Catalunya moderna. Del no-res a la plètora». A: Òscar JANÉ i Patrice POUJADE (ed.). *Memòria personal: Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna*. Casa de Velázquez, Madrid 2015, p. 15-27. En la majoria dels textos editats per Antoni Simon, l'autor explica les raons que, segons ell, afavoreixen la proliferació dels escrits personals a Catalunya entre finals del segle XVI i principis del XVIII. Altrament, sobre la importància dels dietaris d'àmbit rural a Catalunya, vegeu l'imprescindible treball de Xavier TORRES. *Els llibres de família de pagès: Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*. Biblioteca d'Història Rural, Girona 2000. En aquest sentit, hi hem contribuït tot analitzat i recollint diversos treballs sobre estudis particulars i territorials: Òscar JANÉ. «Self-Writings and Egodocuments. Personal memoirs in Catalonia (16th-19th centuries)». A: Joan Ramon RESINA (ed.). *Inscribed Identities: Life Writing as Self-Realization*, Routledge, Londres 2019, p. 191-202; Òscar JANÉ. «Identitat personal i identitats col·lectives en la literatura memorialística». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, núm. 77 (2014), p. 87-108; Òscar JANÉ, Eulàlia MIRALLES i Ignasi FERNÁNDEZ (ed.). *Memòria personal: Una altra manera de llegir la història*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 2013, col·l. «Monografies Manuscrites», <<http://ddd.uab.cat/record/112458>> (consulta: 31 de gener de 2020); Òscar JANÉ i Patrice POUJADE (ed.). *Memòria personal...*, op. cit. També cal remarcar els treballs d'Eulàlia Miralles, que, a partir d'un estudi sobre Jeroni Pujades, es va endinsar en aquesta literatura: Eulàlia MIRALLES. *Sobre Jeroni Pujades*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2010; Eulàlia MIRALLES. «La literatura memorialística. La imatge de Barcelona en els segles XVI-XVIII». A: Eulàlia MIRALLES (ed.). *Del Cinc-cents al Set-cents: Tres-cents anys de literatura catalana*. Vitella, Bellcaire d'Empordà 2010, p. 179-221. Cal recordar, però, la importància de treballs incipients i que han donat llum de manera contínua per als territoris de parla catalana: Joan BUSQUETS I DALMAU. *La Catalunya del Barroc vista des de Girona: La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona 1994, 2 v. O, entre d'altres, per a Mallorca: Carme SIMÓ. *Catàleg dels noticiaris mallorquins (1372-1810)*. Societat Arqueològica Lul·liana, Pal-

ma 1990. Més recentment, aquesta mateixa autora ha fet una edició amb un estudi preliminar en què reprèn certes idees respecte del text de Gabriel Nadal i Huguet: Carme SIMÓ. *Noticiari de fets memorables de Mallorca (1749-1828)*, Lleonard Muntaner, Palma 2018. Per al País Valencià: Francesc ALMARCHE VÁZQUEZ. *Historiografia valenciana: estudio de dietarios, libros de memorias, relaciones, etc.* Annals de l'Institut de València, València 1919; Josep Vicent ESCARTÍ. «Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII». *Caplletra*, núm. 9 (1990), p. 119-127; Josep Vicent ESCARTÍ. «Intimitat i "publicitat" a l'àmbit de l'escriptura privada en el segle XVII: el cas de mossèn Aierdi». *Estudis Castellonencs*, núm. 6 (1994-1995), p. 459-466; Josep Vicent ESCARTÍ. *Memòria privada: Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*. Edicions 3i4, València 1998; Josep Vicent ESCARTÍ. «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX». *Manuscripts*, núm. 28 (2010), p. 181-205. Per a la Catalunya del Nord, a banda dels estudis que ja anirem evocant d'Antoni Simon o Pep Vila, cal destacar les aportacions de Joan Peytaví i Deixona, historiador i filòleg alhora: Joan PEYTAVÍ I DEIXONA. *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*. Fundació Noguera, Barcelona 2004; Joan PEYTAVÍ I DEIXONA. «Fonts dietarístiques i estratègies matrimonials al camp català modern». A: Jordi BOLLÒS, Antonieta JARNE i Enric VICEDO (ed.). *Família pagesa i economia rural: VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local, Alguaire-Lleida, 21-23 maig 2009*. Diputació de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida 2010, p. 357-381; Joan PEYTAVÍ I DEIXONA. «Les dietaris catalans, de l'ècrit íntim a la renaissance d'un pays». A: Sylvie MOUYSSSET, Jean-Pierre BARDET i François-Joseph RUGGIU (dir.). *'Car c'est moy que je peins': Écritures de soi, individu et liens sociaux (Europe, xve-xxe siècle)*. Méridiennes, Tolosa, 2010, p. 53-72; Joan PEYTAVÍ I DEIXONA. «Del fet públic a l'anècdota en clau testamentària. Llengua i noticiari d'un clergue rossellonès, entre Tuïr, Marsella i Compostella en els anys 1720». *eHumanista/IVITRA*, núm. 3 (2013), p. 431-452. Tanmateix, aquests treballs tenen tot el seu valor per al conjunt de Catalunya a l'època moderna per la seva realitat. En aquest sentit, vegeu Joan PEYTAVÍ DEIXONA. «Les sources et la langue de la "mémorialistique". L'exemple catalan». A: Òscar JANÉ i Patrice POUJADE (ed.). *Memòria personal...*, op. cit., p. 135-142. Finalment, l'elaboració d'antologies a partir de fonts ja conegudes pels especialistes ha pogut aportar una mica de llum per a un públic més ampli. Aquesta va ser la funció de l'encertat treball d'Enric Pujol amb un estudi introductor d'Òscar Jané: Enric PUJOL (ed.). *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió*. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, Barcelona 2014. En un altre registre queden els magnífics treballs de Henry Ettinghausen sobre publicística, tot i que li van obrir la porta a interessar-se pels pensaments i les idees de tota una època.

- [5] Tenint en compte que a Itàlia és on es coneix un major nombre de documents autobiogràfics i de memòria personal i que és també un dels indrets més primerencs a iniciar-se en aquest gènere, el cas italià és particularment interessant, tot i la concentració d'aquests documents en àmbits urbans. L'interès per aquesta literatura i, per tant, el seu estudi comencen, de fet, força abans que a d'altres llocs d'Europa. Així, destaquem, entre d'altres: Marziano GUGLIELMINETTI. *Memoria e scrittura: L'autobiografia da Dante a Cellini*, Einaudi, Torí 1977; Marziano GUGLIELMINETTI. «Per un'antologia degli autobiografi del Settecento». *Annali d'Italianistica*, núm. 4 (1986), p. 40-51; Angelo CICCETTI i Raul MORDENTI. «La scrittura dei libri di famiglia». A: Alberto ASOR ROSA (dir.). *Letteratura italiana*. Vol. III. Einaudi, Torí 1984, p. 1117-1159; Angelo CICCETTI i Raul MORDENTI. *I libri di famiglia in Italia*. Vol. 1. *Filologia e Storiografia Letteraria*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma 1985; Angelo CICCETTI. «Memoria come rituale e uso dello spazio espressivo nei libri di famiglia». *Quaderni di Retorica e Poetica*, núm. 2 (1985), p. 19-27; Gianfranco FOLENA (ed.). «L'autobiografia: il vissuto e il narrato». *Quaderni di Retorica e Poetica*, núm. 3 (1986); Marilisa CUCCULLI. *La memoria e l'alfabeto: Il «libro di ricordi» di Rinaldo Cosmi (Ascoli Piceno, 1822-1844)*. Scriptorium, Torí 1996; Raul MORDENTI. *Il tempo dei libri di famiglia in Italia*. Vol. II. *Geografia e storia: In Appendice gli Atti del Seminario nazionale «I libri di famiglia in Italia: quindici anni di ricerche»*, Roma Tor Vergata, 27-28 giugno 1997. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma 2001; Raul MORDENTI. «Los libros de familia: incunables del escribir sobre sí mismo». *Cultura Escrita & Sociedad*, núm. 5 (2007), p. 215-238; Franco D'INTINO. *L'autobiografia moderna: Storia forme problemi*, Bulzoni, Roma 1998; Franco D'INTINO. «Il trionfo del risentimento. Breve storia (tendenziosa) delle scritture autobiografiche». A: Alessandro TINTERRI i Massimiliano TORTORA (ed.). *L'ottimismo della volontà: Studi per Giovanni Falaschi*. Morlacchi, Perusa, 2011, p. 17-45; Gianluca GENOVESE. *La lettera oltre il genere: Il libro di lettere, dall'Aretino al Doni, e le origini dell'autobiografia moderna*. Antenore, Roma i Pàdua, 2009; Lorenzo TOMASIN. *'Scrivere la vita': Lingua e stile nell'autobiografia italiana del Settecento*. Cesati, Florència 2009; Giovanni CIAPPELLI (ed.). *Memoria, famiglia, identità tra Italia ed Europa nell'età moderna*. Il Mulino, Bolonya, 2009; Giovanni CIAPPELLI. «Memoria familiare e memoria individuale a Firenze nell'età moderna (diari e libri di famiglia)». *Giornale di Storia*, núm. 3 (2010), p. 1-14; Giovanni CIAPPELLI. «Mémoire familiale et mémoire individuelle à Florence d'après journaux et livres de famille de l'époque moderne». A: Sylvie MOUYSSSET, Jean-Pierre BARDET i François-Joseph RUGGIU (dir.). *'Car c'est moy que je peins'...*, op. cit., p. 23-38; Giovanni CIAPPELLI. *Memory, Family, and Self: Tuscan Family Books and Other European Ego-documents (14th-18th Century)*. Brill, Leiden 2014; Michela RUSI. «Le occorrenze dell'io». A: Òscar JANÉ i

Patrice POUJADE (ed.). *Memòria personal...*, op. cit., p. 123-134.

- [6] A França es va despertar un interès destacat per tot allò que tenia a veure amb la història de la vida quotidiana i la història de les mentalitats, la qual cosa es va veure reflectida en diversos treballs: Philippe LEJEUNE. *Le pacte autobiographique*. Seuil, París 1996 (1a edició de 1975); Claudine HAROCHE (ed.). *Le For intérieur*. Presses Universitaires de France, París 1995; Madeleine FOISIL. «L'écriture du for privé». A: Philippe ARIÈS i Georges DUBY (dir.). *Histoire de la vie privée*. Vol. 3. *De la Renaissance aux Lumières*. Seuil, París 1986, p. 331-369. En les darreres dues dècades, destaca un interès més centrat en les autobiografies, els escrits de dones i els escrits «du for privé» en el seu ús en la recerca històrica. Acostumen a buscar sempre una vessant comparativa; vegeu, per exemple: Nicole LEMAÎTRE. «Les livres de raison en France (fin XIIIe-XIXe siècle)». *Testo & Senso*, núm. 7 (2006), p. 1-18, <http://testoesenso.it/article/download/281/pdf_100> (consulta: 5 de desembre de 2019); Isabelle LUCIANI i Valérie PIÉTRI (ed.). *Écriture, récits, trouble(s) de soi: Perspectives historiques, France XVIe-XXe siècle*. Presses Universitaires de Provence, Aix de Provença 2012. Algunes monografies han intentat fer el punt sobre tot plegat, com, per exemple: Sylvie MOUYSSET, Jean-Pierre BARDET i François-Joseph RUGGIU (dir.). «Car c'est moy que je peins'...», op. cit. Sylvie Mouysset ha destacat força en els darrers anys en impulsar la recerca en aquest àmbit a l'època moderna, i en la voluntat de donar llum als lligams entre les realitats dels àmbits occitans i catalans o bé dels escrits de dones. Destaca el seu llibre: Sylvie MOUYSSET. *Papiers de famille: Introduction à l'étude des livres de raison (France, XVe-XIXe siècle)*. Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2007. O també, la coordinació de dossiers: Jean-François COUROUAU i Sylvie MOUYSSET (coord.). *Plumes singulières, écrits de soi (XVIe-XVIIIe siècle)*. Dossier. *Annales du Midi*, núm. 270 (2010); Sylvie MOUYSSET i Isabelle LACOUÉ-LABARTHE (coord.). *Écrire au quotidien*. Dossier. *Clio: Femmes, Genre, Histoire*, núm. 35 (2012). També fa anys que autors com Bardet, Ruggiu o Arnoul treballen a fons aquesta qüestió que van poder plasmar en una cronologia més àmplia a: Jean-Pierre BARDET, Élisabeth ARNOUL i François-Joseph RUGGIU (dir.), *Les écrits du for privé en Europe...*, op. cit.; François-Joseph RUGGIU i Jean-Pierre BARDET (dir.). *Les écrits du for privé en France de la fin du Moyen Âge à 1914*. Éditions du CTHS, París 2015. Destaca la demostració d'una voluntat comparativa a escala europea, que ha permès situar el cas català enmig de la producció de la «memòria personal» europea i internacional. És el cas de Ruggiu, que, a més a més, és un gran coneixedor de la història anglesa: François-Joseph RUGGIU (ed.). *Les usages de l'écrit du for privé (Afrique, Amériques, Asies, Occidents, Orient)*. Peter Lang, Berna 2013; François-Joseph RUGGIU. «Los escritos del for privé. Un concepto y su internacionalización». A: Òscar JANÉ i Patrice POUJADE (ed.). *Memòria personal...*, op. cit., p. 29-42. Vegeu també: Michel CASSAN (dir.). *Écritures de familles, écritures de soi (France-Italie, XVIe-XIXe siècles)*. Presses Universitaires de Limoges, Llemotges 2012. També, des del camp de l'antropologia, destaquen els treballs següents: Daniel FABRE (dir.). *Par écrit: Ethnologie des écritures quotidiennes*. Éditions de la MSH, París 1997; Daniel FABRE. «Le récit de vie et son modèle. Mémoires d'un languedocien ordinaire, Pierre Prion (1687-1759)». *Annales du Midi*, núm. 270 (2010), p. 197-214. I es poden consultar els col·loquis, projectes i publicacions derivades a <<http://ecritsduforprive.huma-num.fr>> (consulta: 2 de febrer de 2020), tot i que sembla un xic aturat precisament des del 2014.
- [7] Un dels projectes més ambiciosos engegats va ser sota els auspicis de l'European Science Foundation a <<http://www.firstpersonwritings.eu/project.htm>> (darrera consulta: 2016) i l'empenta de François-Joseph Ruggiu, Sylvie Mouysset i Antonio Castillo, entre d'altres. Ara, malauradament, ja no està en línia. Altrament, vegeu en aquest sentit els projectes existents en línia comparables al català (www.memoriapersonal.eu) i que tot sovint s'enllacen. Per a França, destacava <<http://www.ecritsduforprive.fr/accueilbase.htm>> (ara no funciona; darrera consulta: 2016), o bé <<http://ecritsduforprive.humanum.fr>>. Per a Lituània, un projecte incipient a <<https://www.kf.vu.lt/en/projects/legodok>> (consulta: febrer de 2017; ara ja no apareix i cal llegir-ne el projecte a <<https://www.kf.vu.lt/en/research/projects/legodok>>, consultat el març de 2020), i també el més rudimentari, però no menys interessant <<http://www.autopacte.org>> creat per Philippe Lejeune (consulta: febrer de 2020). Per als Països Baixos, <<http://www.egodocument.net/>> (consulta: desembre de 2019), amb una base de dades que arriba fins a principis del segle xx, o bé la Nederlands Dagboekarchief (Dutch Diary Archive), que el 2015 va canviar de nom per incorporar-se al projecte europeu European Network «EDAC: European Diary Archives and Collections», www.edac-eu.eu/ (consulta: gener de 2020). Holanda promou precisament una de les revistes especialitzades sobre la qüestió, l'*European Journal of Life Writing* (<<https://ejlw.eu>>). Per a Itàlia, la Ricerca di Libri di Famiglia <<http://bilf.uniroma2.it/>> (consulta: març de 2020), o bé l'Archivio Diaristico: <<https://catalogo.archiviodiari.it>> (consulta: novembre de 2019). Per a Alemanya, la base de la universitat de Berlín: <<https://www.geschkult.fu-berlin.de/e/janke-quellenkunde/einleitung/index.html>> (consulta: març de 2020), la base sobre testimonis de la Guerra dels Trenta Anys (Mitteldeutsche Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges), <<http://www.mdsz.thulb.uni-jena.de/sz/index.php>> (consulta: febrer de 2020) o la fantàstica base de la Deutsches Tagebucharchiv <<https://tagebucharchiv.de>> (consulta: 12 de gener de 2020). Per a Suïssa, <<https://wp.unil.ch/egodocuments>> (consulta: 30 de gener de 2020). En el cas suís, resulten d'un gran interès els estudis: Danièle TOSATO-RIGO. *La chronique de Jodocus Jost, miroir du monde d'un paysan bernois au XVIIe siècle*. So-

ciété d'Histoire de la Suisse romande. Lausana 2009, coll. «Mémoires et Documents d'histoire de la Suisse romande»; Danièle TOSATO-RIGO. «Pratiques de l'écrit et histoire par la marge. Autour des "egodocuments" en Suisse romande au XVIIIe siècle». *Revue Suisse d'Art et d'Archéologie*, núm. 67 (2010), p. 261-268; Danièle TOSATO-RIGO. «Charlotte, Angletine, Catherine...: le journal comme instrument de socialisation à l'ère des salons». *Clio: Histoire, Femmes et Sociétés*, núm. 35 (2012), p. 191-200. Amb tot, bona part dels estudis sobre egodocuments també s'han dut a terme a la part germànica de Suïssa, tal com es veu analitzant la seva base de dades o treballs com el següent: Sebastian LEUTERT i Gundrun PILLER. «Deutschschweizerische Selbstzeugnisse (1500-1800) als Quellen der Mentalitätsgeschichte. Ein Forschungsbericht». *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte*, núm. 49 (1999), p. 197-221. En el cas suís, es dona un fet curiós: la interrelació amb el cas anglès, ja que gràcies a alguns estudis vam saber de la presència d'anglesos al país i de la seva influència. Vegeu: Ernest GIDDEY. «Du Spectator anglais à quelques Spectateurs suisses (1710-1765)». *Revue Historique Vaudoise*, núm. 71 (1963), p. 81-88; Ernest GIDDEY. *L'Angleterre dans la vie intellectuelle de la Suisse romande au XVIIIe siècle*. Bibliothèque historique vaudoise, Lausana 1974. I és que a Anglaterra existeix una bibliografia abundant, sovint en relació amb àmbits religiosos i amb la dignificació que existeix per tota la història local. Així, breument, destaquen els estudis de James S. Amelang, que no solament s'ha ocupat de temes relacionats amb Castella o Catalunya, i els treballs següents: Elisabeth BOURCIER. *Les Journaux privés en Angleterre de 1600 à 1660*. Publications de la Sorbonne i Imprimerie Nationale, París 1976; Adam SMYTH. *Autobiography in Early Modern England*. Cambridge University Press, Cambridge 2010; Jason SCOTT-WARREN. «Early modern bookkeeping and life-writing revisited: accounting for richard stonley». *Past & Present, Supplement*, núm. 230 (2016), p. 151-170.

- [8] A més d'impulsor de múltiples projectes sobre aquest tema, vegeu els treballs d'Antonio Castillo Gómez, entre d'altres: Antonio CASTILLO GÓMEZ (ed.). *La conquista del alfabeto: Escritura y clases populares*, Trea, Gijón 2002; Antonio CASTILLO GÓMEZ. *Entre la pluma y la pared: Una historia social de la escritura en los siglos de Oro*. Akal, Madrid 2006; Antonio CASTILLO GÓMEZ. «Ordinary Writing and Scribal Culture in Nineteenth-Century Spain: Memory Books». *The European Legacy: Toward New Paradigms*, núm. 16/5 (2011), p. 615-631; Antonio CASTILLO GÓMEZ. «El alfabeto y el calendario. Libros de cuentas y libros de memorias en el Siglo de Oro». A: Òscar JANÉ i Patrice POUJADE (ed.). *Memòria personal...*, op. cit., p. 43-59.
- [9] En aquest apartat, valdria la pena reprendre els treballs de James S. Amelang, Xavier Torres i Antoni Simon, així com fer una lectura dels estudis següents: Anna Maria TORRENT. «Llengua i poder a Catalunya al segle XVII». *Actes del 8è Colloqui Internacional de llengua i literatura*

catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Tolosa i Barcelona 1988, p. 29-55; Narcís IGLÉSÍAS. *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat: La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*. Eumo, Vic 1998; Héloïse HERMANT. «Les mises en récit du soulèvement des Barretines (1687-1690): construction politique, construction culturelle, construction mémorielle». *Cahiers du CRHQ*, núm. 4 (2013), 30 p.

- [10] Sobre la guerra de papers: Eulàlia MIRALLES. «Els escriptors catalans en una Europa en conflicte: la propaganda política impresa de la Guerra dels Segadors». *Caplletra*, núm. 52 (primavera 2012), p. 181-205. Alguns dels escrits personals que tenen a veure amb aquest apartat es poden trobar a: Antoni SIMON i TARRÉS. «Cataluña en el 1640. Revuelta social, revolución política e identidad nacional. Una visión a través de algunos testimonios coetáneos». A: José ALCALÁ-ZAMORA i Ernest BELENGUER (ed.). *Calderón de la Barca y la España del Barroco*. Vol. 1. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid 2001, p. 889-912; Antoni SIMON i TARRÉS (ed.). *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Curial, Barcelona 2004; Antoni SIMON i TARRÉS i Pep VILA (ed.). *Cròniques del Rosselló: Segles XVI-XVII*. Curial, Barcelona 1998; Antoni SIMON i TARRÉS i Antoni PLADEVALL i FONT (ed.). *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII segons el 'Diari' de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*. Curial, Barcelona 1986; Antonio ESPINO LÓPEZ. *Cataluña durante el reinado de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1999; Pere GIFRE i Xavier TORRES (ed.). *Fèlix Domènech. Treballs y desdítas que an succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700)*. CCG Edicions-Biblioteca d'Història Rural, Girona 2001, p. 53-104; Joaquim ALBAREDA (ed.). *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714): El dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*. Eumo i IUHJV, Vic 2001; Rafel GINEBRA (ed.). *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona*. Patronat d'Estudis Osonencs, Vic 2005; Joan PEYTAVÍ DEIXONA. «Francisco Vilar, un notari de Ceret al cor de la Guerra dels Segadors». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, núm. 22/58 (2007), p. 611-654; Joan PEYTAVÍ DEIXONA. «La quotidianitat i la percepció del Tractat dels Pirineus a la lectura dels dietaris catalans». A: Òscar JANÉ (ed.). *Del tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI: Un model en construcció?*. Generalitat de Catalunya i Museu d'Història de Catalunya, Barcelona 2010, p. 315-323; Vicent Josep ESCARTÍ. «Memòria i poder: Sobre els memorialistes algemesinencs dels segles XVI al XVIII». A: Vicent Josep ESCARTÍ i Josep Enric ESTRELA (ed.), *Arxiu, memòria i literatura*. Ajuntament d'Algemesí, Algemesí 2007, p. 111-128; Òscar JANÉ. *Catalunya i França al segle XVII: Identitats, contrai-identitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Afers, Catarroja i Barcelona 2006; Òscar JANÉ. «L'identité et la guerre dans les livres de raison catalans du XVIIe

siècle». *Annales du Midi*, núm. 270 (2010), p. 251-278; Òscar JANÉ. «El limbo de la violencia en los libros de memoria personal catalanes en la época moderna». A: Vicent Josep ESCARTÍ (coord.). *Escribir y persistir: Estudios sobre literatura en catalán de la Edad Media a la Renacimiento*. Vol. 2. Argus-a, Califòrnia i Buenos Aires, 2013, p.1-23; Òscar JANÉ. «Literatura política i “opinió pública” a la Catalunya en guerra del segle XVII». *Caplletra*, núm. 57 (2014), p. 135-150. Sobre el conjunt de textos escrits durant la Guerra de Successió, remetem a: Enric PUJOL (ed.). *Antologia de memòries i dietaris personals catalans...*, *op. cit.*

- [11] Per a l'època medieval, com dèiem, destaquen: Carme BATLLE i Teresa VINYOLES. *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*. Dalmau, Barcelona 2002; Concepción RODRÍGUEZ-PARADA i Núria JORNET-BENITO. «“Llibre de confraria del roser del any 1489” del monasterio de Santa María de Montesión de Barcelona: un ejemplo de red devocional». *Studia Historica: Historia Medieval*, núm. 37 (2019), p. 165-185; Núria JORNET-BENITO i Núria TUSET. «Construint la memòria dels feminismes: arxius, biblioteques i centres de documentació. Una mirada al passat, una reflexió per al futur». *BiD: Textos Universitaris de Biblioteconomia i Documentació*, núm. 36 (2016), <<http://hdl.handle.net/2445/113331>> (consulta: març de 2020); Jordi Andreu DAUFÍ, Josep CANELA i FARRÉ i Maria Àngela SERRA i TORRENT (dir.). *El llibre de comptes com a font per a l'estudi d'un casal noble de mitjan segle XV: Primer llibre memorial començat per la senyora dona Sanxa Ximenis de Foix e de Cabrera e de Navalles*. Fundació Noguera, Barcelona 1992. Per a l'àmbit català d'època moderna, vegeu: Eulàlia de AHUMADA. *Hipòlita Roís de Liori (ca. 1479-1546)*. Del Orto, Madrid 2004; Eulàlia de AHUMADA. «L'escriptura mística femenina. Les autobiografies per encàrrec (s. XVI-XVII)» *Poblet*, vol. VIII, núm. 16 (2008), p. 48-51; Eulàlia de AHUMADA. «Biografías femeninas. Historias de vida dentro de las comunidades religiosas (s. XVII)». *Itinerantes: Revista de Historia y Religión*, núm. 1 (2011), p. 41-55; Eulàlia MIRALLES i Verònica ZARAGOZA. «Écrits fèminins catalans». *Clio: Femmes, Genre, Histoire*, núm. 35 (2012), p. 177-190; Eulàlia MIRALLES. «Mujeres y memoria escrita en la Edad Moderna». A: Vicent Josep ESCARTÍ (ed.). *Escribir y persistir...*, *op. cit.*, p. 99-133; Verònica ZARAGOZA (coord.). *Early Modern Women's Writing: More Texts and Contexts*. Dossier. *Caplletra*, núm. 67 (2019); Verònica ZARAGOZA (coord.). *L'escriptura en femení a les terres de llengua catalana (segles XVI-XVIII)*. Dossier. *Scripta: Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna / International Journal of Medieval & Modern Literature & Culture*, núm. 1 (2013); Verònica ZARAGOZA. *‘En vers vull desafiar...’: La poesia femenina a l'àmbit català (segles XVI-XVIII)*. Edició crítica. Tesi doctoral. Universitat de Girona, Girona 2016; Verònica ZARAGOZA. «Perpetuació del passat al convent de Santa Clara de Perpinyà a través del seu llibre de memòries (1549-1842)». A: Òscar JANÉ, Eulàlia MI-

RALLES i Ignasi FERNÁNDEZ (ed.). *Memòria personal...*, *op. cit.*, p. 35-48; Verònica ZARAGOZA. «La Guerra de Successió des d'uns ulls de dona: la crema de Vila-real (1706) narrada per sor Maria Teresa de Jesús d'Agramunt». A: Purificació MASCARELL (coord.). *Memòria de la destrucció: La crema de Xàtiva i altres urbidicis*. Publicacions de la Institució Alfons el Magnànim, València 2019, p. 131-157; Verònica ZARAGOZA i Mercè GRAS. «Legitimación póstuma de Hipólita de Rocaberti a través de su escritura: notas sobre su recepción en el siglo XVII». A: M. L. GIORDANO (ed.). *Reforma Católica y disidencia conversa en Barcelona: Diego Pérez de Valdivia y Sor Hipólita de Jesús (1578-1624)*. Academia del Hispanismo, Vigo 2020, p. 173-215; Vicent ESCARTÍ. «Dones escriptores». *Saó*, núm. 265 (2002), p. 7; María de los Ángeles HERRERO. «Escriptores valencianes dels segles XV al XVIII». *Saó*, núm. 453 (2019). Per al cas castellà, destaquem els treballs d'autors ja coneguts i esmentats: James S. AMELANG. «Autobiografías femeninas», *op. cit.*, p. 155-168; Antonio CASTILLO GÓMEZ (2008), «Dios, el confesor y la monja. La autobiografía espiritual femenina en la España de los siglos XVI y XVII». *Syntagma: Revista del Instituto de Historia del Libro y de la Lectura*, núm. 2, p. 59-76. Des de l'àmbit francès més proper, amb el qual es poden fer molts paral·lelismes, destaquem els treballs següents: Philippe LEJEUNE. *Le moi des demoiselles: Enquête sur le journal de jeune fille*. Seuil, París 1993; Isabelle LACOUÉ-LABARTHE. «Lettres et journaux de femmes. Entre écriture contrainte et affirmation de soi». *Tumultes*, núm. 36 (2011), p. 113-132; Isabelle LACOUÉ-LABARTHE i Sylvie MOUYSSSET. «De “l'ombre légère” à la “machine à écrire familiale”. L'écriture quotidienne des femmes». *Clio: Histoire, Femmes et Sociétés*, núm. 35 (2012), p. 7-20; Isabelle LUCIANI. «De l'espace domestique au récit de soi? Écrits féminins du for privé». *Clio: Femmes, Genre, Histoire*, núm. 35 (2012), p. 21-44; Isabelle LUCIANI. «Llevar un “libro de cuenta y razón” en la Provenza moderna (siglos XVI-XVIII): escritura doméstica y relato de uno mismo». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, núm. 31 (2013), p. 163-203. Pel que fa a Itàlia: Anna Iuso (dir.). *Scrittura di donne: Uno sguardo europeo*. Protagon, Siena 1998; Marina CAFFIERO (coord.). *Donne protagoniste: Autorità femminile nelle minoranze religiose*. Dossier. *Rivista di Storia del Cristianesimo*, núm. 2 (2007), p. 323-429; Marina CAFFIERO. «Écrire au féminin». *Clio: Histoire, Femmes et Sociétés*, núm. 35 (2012), p. 163-176; Marina CAFFIERO. *Rubare le anime: Diario di Anna del Monte ebrea romana*. Viella, Roma 2008; Marina CAFFIERO i Manola VENZO (ed.). *Scrittura di donne: La memoria restituita*, Viella, Roma 2007; Gabriella ZARRI i Nieves BARANDA (ed.). *Memoria e comunità femminili: Spagna e Italia, secc. XV-XVII*. UNED i Firenze University Press, Florència 2011. Per al món anglosaxó, amb una llarga tradició, vegeu: Elizabeth C. GOLDSMITH i Dena GOODMAN (dir.). *Going Public: Women and Publishing in Early Modern France*. Cornell University Press, Ithaca i Londres 1995; Dena GOOD-

MANN. «Le “Spectateur intérieur”: les journaux de Suzanne Necker». A: Benoît MELANÇON (ed.). *L'invention de l'intimité au Siècle des lumières*. Université Paris X-Nanterre, Nanterre 1995, p. 91-116; Paul SALZMAN (ed.). *Early Modern Women's Writing: An Anthology 1560-1700*. Oxford University Press, Oxford 2000; Elie BOTO-NAKI. *Seventeenth Century English women's autobiographical writings: disclosing enclosures*. Edwin Mellen Press, Lewinston i Nova York 2004; AUTORS DIVERSOS.

«Rethinking Methodologies for Early Modern Women's Studies». Dossier. *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, núm. 13/1 (2018); Gina Lura WALKER. *The Invention of Female Biography*. Routledge, Londres 2017; Carme FONT PAZ. *Women's Prophetic Writings in Seventeenth-Century Britain*. Routledge, Londres, 2017; Carme FONT PAZ i Nina GEERDINK (ed.). *Economic Imperatives for Women's Writing in Early Modern Europe*. Brill, Leiden 2018.

NOTA BIOGRÀFICA

Òscar Jané és Professor Agregat a la Universitat Autònoma de Barcelona i coordinador del Grau d'Humanitats des de 2017. Ha estat Investigador 'Ramón y Cajal' a la UAB (2010-2015), Investigador 'Beatriu de Pinós' a la Universitat de Barcelona (2008-2010) i Investigador 'Juan de la Cierva' a la Universitat Autònoma de Barcelona (2005-2008). Abans va obtenir una beca postdoctoral a la Universitat de Toulouse-Le Mirail (2004-2005). Ha realitzat els seus estudis d'Història a les Universitats de Montpeller i de Toulouse-Le Mirail (1994-1999). És Doctor en Història per les Universitats de Toulouse- Le Mirail i l'Autònoma de Barcelona (2003). Treballa des de fa temps en temes relacionats amb les fronteres, les identitats collectives, la història local, els escrits personals i s'interessa a l'arqueologia del conflicte.